Pekka Humalto
VAO/työttömyys- ja sairausvakuutusyksikkö

07.09.2015

TYÖELÄMÄ- JA TASA-ARVOVALIOKUNNALLE TYÖELÄMÄ JA VANHEMMUUS -OSIO; VANHEMMUUDEN KUSTANNUSTEN JAKAUTUMINEN

1. Mitä tarkoitetaan vanhemmuuden kustannuksilla?

Vanhemmuuden kustannuksilla tarkoitetaan työntekijän työnantajalle vanhemmuudesta aiheutuvia suoria ja epäsuoria kustannuksia. Suoria kustannuksia ovat työntekijän raskauden aiheuttamista sairauspoissaoloista johtuvat palkkakustannukset, palkkakustannukset äitiys- ja isyysvapaa-ajalta, sekä äitiys-, isyys- ja vanhempainvapaa-ajalta kertyvään työntekijän vuosiloma ansaintaan perustuvat vuosilomakustannukset, mukaan lukien lomaraha. Lisäksi palkkakustannuksia syntyy työnantajalle työstä poissaoloista, kun työntekijän alle 10-vuotias lapsi sairastaa (tilapäinen hoitovapaa).

Epäsuorilla kustannuksilla tarkoitetaan tavallisimmin sijaisen palkkaamiseen liittyviä kustannuksia. Sellaisia ovat sijaisen palkkauskustannusten ohella palkkaamisesta, perehdyttämisestä ja kouluttamisesta sekä töiden uudelleen järjestelemisestä aiheutuvat kustannukset.

2. Kuinka vanhemmuudesta aiheutuvia kustannuksia tasataan tällä hetkellä?

Vanhemmuudesta työnantajalle aiheutuvien kustannusten tasaamista on viimeksi selvitetty laajapohjaisessa Vanhempainvapaatyöryhmässä (STM, Selvityksiä 2011:12). Työryhmän tehtävänä oli mm. selvittää mahdollisuuksia vanhemmuudesta työnantajille aiheutuvien kustannusten korvaamisen parantamiseen. Työryhmän raporttiin sisältyy esimerkkilaskelma yksittäiselle työnantajalle vanhempainvapaista aiheutuvista suorista kustannuksista:

Vanhempainvapaatyöryhmän esimerkkilaskelmassa työnantajalle vanhempainvapaasta aiheutuvat bruttokustannukset ovat 16 537,50 € ja korvaukset työnantajalle 11 271,68 €, eli kustannuksia tasataan 68,2 %. Työnantajien nettokustannuksiksi jää erotus 5 265,82 €.

Työnantajan bruttokustannukset	
- 3 kk äitiysvapaan palkkaa, 3 000 €/kk	9 000,00 €
- pakolliset sosiaalivakuutusmaksut, 22,5 % palkasta	2 025,00 €
- 10 kk:n äitiysvapaan ajalta ansaittu vuosilomapalkka	3 000,00 €
- äitiysvapaan ajalta ansaitun vuosilomapalkan pakolliset sosiaalivakuutusmaksut, 22,5 %	675,00 €
- lomaraha	1 500,00 €
- lomarahan pakolliset sosiaalivakuutusmaksut, 22,5 €	337,50 €
- yhteensä	16 537,50 €
Korvaukset työnantajalle	
- äitiys- ja vanhempainraha työnantajalle	7 257,68 €
- sosiaaliturvamaksun oikaisu	153,86 €
- vuosilomakustannusten korvaus	3 780,00 €
- vuosilomapalkasta maksetun sosiaaliturvamaksun oikaisu	80,14 €
- yhteensä	11 271,68 €
Työnantajan nettokustannukset	5 265,82 €
Korvausaste (korvausten osuus bruttokustannuksista)	68,2 %

Laskelmassa on päädytty siihen, että työnantajille korvataan sairausvakuutusjärjestelmästä lähes 70 prosenttia sellaisista suorista vanhempainvapaakustannuksista, joille voidaan riittävällä tarkkuudella arvioida kustannukset. Korvausjärjestelmän regressiivisyydestä johtuen korvausaste on esimerkkilaskelmaa korkeampi silloin, kun vanhempainvapaalla olevan palkka on matalampi kuin esimerkkilaskelmassa (3000 €/kk) ja päinvastoin matalampi, kun palkka on suurempi.

Työsopimuslaissa on säädetty, ettei työnantajalla ole palkanmaksuvelvollisuutta perhevapaiden ajalta. Palkanmaksuvelvollisuus perustuu siten alakohtaisiin työ- ja virkaehtosopimuksiin. Vuosiloman ajalta maksetaan työntekijälle vuosilomapalkan lisäksi usein työehtosopimukseen perustuva lomaraha. Sen suuruus on työehtosopimuksissa yleensä 50 % vuosilomapalkasta.

Työehtosopimuspohjaisista perhevapaakustannuksista työnantajille korvataan merkittävä osa äitiys- ja isyysajan palkkakustannuksista. Tämä perustuu sosiaalivakuutuksessa yleisesti noudatettavaan periaatteeseen, jonka mukaan maksettava ansionmenetyskorvaus maksetaan työntekijän sijasta työnantajalle silloin, kun työnantaja maksaa työntekijälle palkkaa siltä ajalta, jolta työntekijällä olisi oikeus saada ansionmenetyskorvaus. Tällä menettelyllä estetään palkan ja ansionmenetyskorvauksen saaminen samanaikaisesti sekä kompensoidaan työnantajan palkkakustannuksia.

Esimerkkilaskelmassa työnantajan vastattavaksi jäävät äitiysajan palkkakustannuksista äitiysrahan ja samalta ajalta maksetun palkan erotus, palkasta maksettavat sosiaalivakuutusmaksut sekä lomaraha sosiaalivakuutusmaksuineen. Näitä kustannuksia ei ole katsottu tarkoituksenmukaiseksi korvata nykyistä kattavammin niiden työehtosopimusperusteisuuden vuoksi. Työehtosopimusperusteisten kustannusten nykyistä kohtelua on perusteltu erityisesti sillä, että vapaiden aiheuttamat kustannukset on otettu kuluina huomioon työehtosopimusten muissa osissa.

3. Julkisuudessa käyty keskustelu vanhemmuuden kustannusten kattavammasta rajaamisesta

Vanhemmuuden kustannuksista on esitetty julkisessa keskustelussa toisenlaisia lukuja kuin mihin Vanhempainvapatyöryhmä on päätynyt. On esitetty, että työnantajalle aiheutuvat kustannukset olisivat 16 500 euroa. Mistä ero kustannusarvioissa johtuu? Ero johtuu siitä, että laskelmiin sisältyy eri asioita. Niihin on saatettu ottaa mukaan raskauden aikaiset sairauspoissaolot sekä työstä poissaolot sairaan, alle 10-vuotiaan lapsen hoitamista varten.

Hallituksen esityksen 112/2006 (esitys, jolla parannettiin työnantajakustannusten korvaamista vuoden 2007 alusta) perusteluissa todetaan seuraavasti: ”Jos raskaana oleva työntekijä on sairauslomalla ennen äitiysvapaan alkamista, työnantajalla on velvollisuus maksaa palkkaa vähintään omavastuuajalta. Raskauden aikaisista sairaus poissaoloista ei kuitenkaan ole olemassa tarkkaa tilastotietoa. Olemassa olevien tietojen perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että odottavat äidit eivät sairasta raskausaikana enemmän kuin työntekijät keskimäärin. Näin ollen työnantajille ei syntyisi erityistä vanhemmuuteen liittyvää kustannusta sairauspoissaolojen vuoksi”. Tämä on ollut keskeinen peruste sille, ettei tätä omavastuuajan osalta lakiin perustuvaa kustannusta kompensoida työnantajalle.

Sairaan lapsen hoitokulu tarkoittaa alle 10-vuotiaan lapsen vanhempien oikeudesta työstä poissaoloon enintään 4 päivää lapsen äkillisesti sairastuessa (tilapäinen hoitovapaa) työnantajalle aiheutuvaa kustannusta. Tältä ajalta työnantaja maksaa työntekijälle palkan, mutta sitä ei työnantajalle kompensoida. Kysymyksessä on työehtosopimusasia vastaavasti kuin lomaraha. Tänä päivänä myös isät ovat äitien ohella enenevässä määrin poissa työstä sairaan lapsen hoidon vuoksi. Siten tasausmielessä ei ole katsottu olevan erityistä tarvetta työnantajakompensaatioon. Tosin Vanhempainvapaatyöryhmä katsoi, että asiaa on syytä selvittää.

4. Miksi epäsuoria kustannuksia ei korvata?

Epäsuorilla kustannuksilla tarkoitetaan lähinnä sijaisen palkkaamisen (rekrytointi-ilmoitukset, soveltuvuustestit, haastattelut) ja perehdyttämisen työnantajille aiheuttamia kustannuksia. Tällaisia kustannuksia ei työnantajalle korvata missään tilanteessa. Vanhempainvapaatyöryhmän muistion mukaan: ”Työryhmä on keskustellut myös epäsuorien kustannusten korvaamisesta ja toteaa, että niiden arviointi on vaikeaa ja kustannukset vaihtelevat tilanne- ja alakohtaisesti”

5. Miten kustannusten korvaukset rahoitetaan ja miten korvaukset jakaantuvat?

Työnantajille työntekijän vanhemmuudesta aiheutuvien kustannusten korvaukset rahoitetaan sairausvakuutuslain mukaisen työtulovakuutuksen kautta. Vakuutusmaksujen suuruuteen ei vaikuta se, käyttävätkö kyseisen työnantajan palveluksessa olevat työntekijät perhevapaita tai onko ala nais- tai miesvaltainen.

Työtulovakuutuksen ansioperusteiset etuudet ja työterveyshuollon korvaukset rahoitetaan työnantajien ja vakuutettujen maksamilla vakuutusmaksuilla. Niiden lisäksi valtio rahoittaa 0,1 % ansioperusteisista päivärahoista. Vähimmäismääräiset etuudet rahoitetaan valtion varoista.

Työnantajat maksavat sairausvakuutusmaksua, jonka suuruus on 2,08 % maksun perusteena olevista palkoista vuonna 2015. Maksun tuotoksi on vuonna 2015 arvioitu 1, 675 mrd. euroa.

Palkansaajan ja yrittäjän päivärahamaksun suuruus on 0,78 % ja YEL -yrittäjän lisärahoitusosuus 0,13 % maksun perusteena olevasta tulosta. Näiden maksujen tuotto on arviolta 668 milj. euroa.

Työtulovakuutuksen kuluiksi vuodelle 2015 on arvioitu 2 466,3 miljoonaa euroa, josta vanhempainpäivärahojen osuus on arviolta 1 136,9 miljoonaa euroa (46 %).

Vanhempainvapaan ajalta kertyneitä lomakustannuskorvauksia maksettiin vuonna 2014 työnantajille 69 milj. euroa ja vanhempainpäivärahoja 173 milj. euroa, josta äideille 157,5 ja isille 15,5 milj. euroa. Raskaudesta johtuvien sairauspäivärahojen määrästä ei ole tietoa.

Työtulovakuutuksen vakuutusmaksuprosentit ovat eri toimialoilla yhtä suuret. Siten toimialat, joilla työtulovakuutuksen etuuksia maksetaan suhteessa toimialan palkkasummaan vähän, maksavat vakuutusmaksuja enemmän kuin saavat etuuksia. Työtulovakuutus tasaa tätä kautta vanhemmuudesta aiheutuvia kustannuksia eri toimialojen välillä

6. Perhevapaista aiheutuvien kustannusten tasauksen lisääminen

Työnantajien oikeus saada äitiys- ja isyysraha perhevapaan palkallisuuden ajalta kompensoivat kohtuullisessa määrin työnantajille sopimusperäisistä palkoista aiheutuvia kustannuksia. Niiden enempi korvaaminen edellyttää, että korvaamisesta sovitaan kolmikannassa.

Vanhempainvapaatyöryhmä arvioi muistiossaan mahdollisuuksia korvata työnantajille perhevapaista aiheutuvia kustannuksia. Työryhmässä hahmoteltiin vaihtoehtoisia tapoja korvata nykyistä paremmin työnantajille aiheutuvia suoria kustannuksia seuraavasti:

1) Nykyisin äitiysrahakauden 56 ensimmäiseltä arkipäivältä maksetaan äitiysraha 90 prosentin mukaan. Tämän jälkeen äitiysraha maksetaan 70 prosentin mukaan. Työryhmässä sai kannatusta, että 90 prosentin korvaustasoa pidennetään 56 arkipäivästä 72 arkipäivään, joka on useimmissa työ- ja virkaehtosopimuksissa palkallisen äitiysvapaan pituus.

   Kustannukset olisivat arviolta 15 milj. euroa, mikä korottaisi työnantajien sekä palkansaajien (ja yrittäjien) vakuutusmaksuja 0,01 % -yksikköä.

2) Työryhmässä keskusteltiin mahdollisuudesta korottaa äidin tuloihin perustuvaa äitiysrahaa 90 prosentista 100 prosenttiin 56 ensimmäisen arkipäivän ajalta.

   Kustannukset olisivat arviolta 25 milj. euroa, mikä korottaisi työnantajien sekä palkansaajien (ja yrittäjien) vakuutusmaksuja 0,02 % -yksikköä.

3) Työryhmä arvioi myös mahdollisuuksia kehittää tilapäisestä sairaan lapsen hoidosta työnantajille aiheutuvien palkkakustannusten tasaamista. Työryhmä katsoo, että asiaa on syytä selvittää edelleen, koska järjestely vaatisi nyt voimassa oleviin korvausmalleihin verrattuna uusia hallinnollisia, lainsäädännöllisiä ja kustannusvastuuta koskevia ratkaisuja.

   Muistiossaan Vanhempainvapaatyöryhmä arvioi uudistuksen kustannuksiksi 76 miljoonaa euroa vuodessa.

Julkisuudessa on myös esitetty, että äitiyslomalle jäävän äidin työnantajalle tulisi maksaa 2 500 euron kertakorvaus työnantajien epäsuorien kustannusten korvaamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriössä arvioitiin, että jos korvausta saavia työnantajia olisi noin 56 000, olisi kustannus 140 milj. euroa. Kustannuksen kattamiseksi olisi sairausvakuutusmaksua korotettava. Korotus olisi sekä työnantajien maksussa 0,08 % -yksikköä että myös vakuutettujen ja yrittäjien päivärahamaksussa 0,08 % -yksikköä.

Ehdotusta on mahdollista rajata siten, että korvausta maksetaan vain, jos työntekijä palaa raskauden/hoitovapaan jälkeen saman työnantajan palvelukseen. Jos korvausta saavia työnantajia olisi noin 23 000, olisi kustannus noin 60 milj. euroa. Kustannuksen kattamiseksi olisi sairausvakuutusmaksua korotettava. Korotus olisi sekä työnantajien maksussa 0,04 % -yksikköä että myös vakuutettujen ja yrittäjien päivärahamaksussa 0,04 % -yksikköä.